Segregatie op kleine schaal

Surinamers in Amsterdam en Turken in Almelo

BART SLEUTJES & JEROEN OOIJEVAAR

Segregatie van personen met een niet-westerse migratieachtergrond doet zich vooral voor in steden. Dit wordt meestal onderzocht op basis van administratieve buurten. Uit onderzoek van het NIDI en het CBS met een nieuwe methode blijkt echter dat segregatie vaak een veel kleinschaliger karakter heeft. Naarmate we meer inzoomen, worden lokale verschillen in segregatie duidelijker zichtbaar. Buurten die zogenaamd sterk gesegregeerd zijn, blijken dat bij nader inzien maar deels te zijn. Neem de voorbeelden van Surinamers in Amsterdam en Turken in Almelo.

Foto: cermivelli/Flickr

In Nederland wonen personen met verschillende migratieachtergronden. Zij zijn niet gelijk verdeeld over het land. Zo vestigen Nederlanders met een migratieachtergrond zich in de grote steden en binnen die steden weer in specifieke buurten. We spreken van segregatie en concentratiebuurten wanneer een bevolkingsgroep relatief vaak woont in een bepaald gebied, zoals een woonwijk of -buurt. In het beleid en in de media is vooral de segregatie van personen met een niet-westerse migratieachtergrond een veelbesproken onderwerp, niet alleen in Nederland maar ook in andere West-Europese landen en de Verenigde Staten.

Vaak wordt segregatie gekoppeld aan veronderstelde 'buurteffecten'. Dat wil zeggen dat het wonen in een concentratiebuurt negatieve gevolgen heeft voor de persoonlijke ontwikkelingskansen van individuen. In het geval van migranten wordt segregatie vooral als een barrière voor integratie

Figuur 1. Concentratiepatronen van personen met een Surinaamse achtergrond in Amsterdam voor CBS-buurten en op basis van de 200 dichtstbijzijnde buren

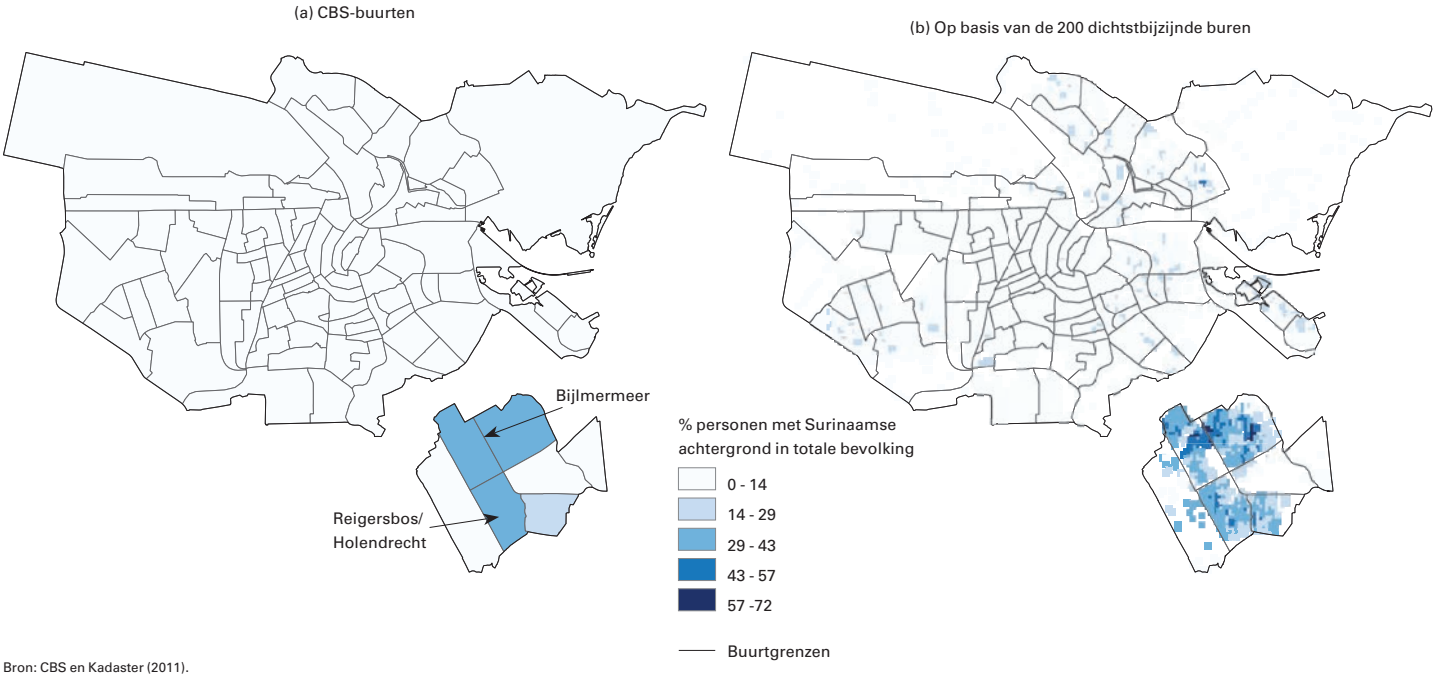

Bron: CBS en Kadaster (2011).

gezien. Toch wordt het bestaan van dergelijke buurteffecten in wetenschappelijk onderzoek betwist. Voor zover er verbanden worden gevonden tussen segregatie en persoonlijke levenskansen is niet duidelijk wat oorzaak en wat gevolg is. De sterk wisselende resultaten in zogenoemde buurteffectstudies kunnen ook een gevolg zijn van de manier waarop de omvang van buurten wordt gemeten.

Administratieve en geïndividualiseerde buurten

De segregatie van minderheidsgroepen wordt meestal gemeten voor administratief begrensde gebieden. In Nederland wordt vooral gebruik gemaakt van de wijken- en buurtenindeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en van postcodegebieden. Administratieve buurten worden echter in ieder land op een andere manier gemeten. Buurten verschillen tussen en zelfs binnen landen enorm in oppervlakte en inwoneraantal. Dit probleem bemoeilijkt een zuivere vergelijking van segregatiepatronen tussen verschillende regio's en landen. De afbakening van een buurt is daarbij belangrijk. Is een dichtbevolkte buurt in Amsterdam één op één vergelijkbaar met een buurt in een kleinere stad als Almelo? En zijn administratieve buurten met een grote oppervlakte vergelijkbaar met buurten met een kleine oppervlakte?

Een in Zweden ontwikkeld geografisch informatiesysteem, *EquiPop*, biedt een oplossing voor dit probleem. In plaats van administratieve grenzen te volgen kunnen buurten worden gedefinieerd als eenheden met een vastgesteld aantal inwoners: het dichtstbijzijnde x-aantal buren, gemeten vanuit iemands exacte woonplek (zie kader). Deze buurten heten 'geïndividualiseerde buurten' en kunnen overal op exact dezelfde manier worden bepaald. Voordeel daarvan is dat in verschillende landen en regio's buurten direct met elkaar vergeleken kunnen worden. Doordat het mogelijk is het vastgestelde x-aantal buren te vergroten of te verkleinen kunnen segregatiepatronen op diverse ruimtelijke schaalniveaus worden onderzocht, tot ver beneden het niveau van de traditionele CBS-buurten. Dat kan interessant zijn, omdat aspecten als socialisatie en sociale controle vaak op zeer klein schaalniveau van invloed zijn.

Deze methode met geïndividualiseerde buurten is tot dusver vooral toegepast op Zweedse gegevens, maar kan ook goed worden gebruikt om de segregatie van diverse migrantengroepen in Nederland in kaart te brengen. Met behulp van individuele gegevens uit het Stelsel van Sociaal-Statistische Bestanden van het CBS uit 2011 laten we zien hoe segregatiepatronen in geïndividualiseerde buurten zich verhouden tot die in administratieve buurten volgens de CBS-indeling. Dit doen we aan de hand van twee voorbeelden: de segregatie van de personen met een Surinaamse achtergrond (hierna genoemd: Surinamers) in Amsterdam en die van personen met een Turkse achtergrond (hierna genoemd: Turken) in Almelo.

METHODOLOGIE

Op basis van de geografische coördinaten van een adres waar iemand woont, kun je met het Zweedse computerprogramma *EquiPop* bepalen welke bewoners daar het dichtstbij wonen. Vervolgens berekent het programma voor het uitgangsadres hoe hoog het aandeel van een bepaalde herkomstgroepering is onder een x-aantal dichtstbijzijnde buren. Dit gebeurt in principe voor ieder adres. Het schaalniveau van het aantal dichtstbijzijnde buren – bijvoorbeeld 200 – wordt vooraf bepaald, maar kan eenvoudig worden verhoogd of verlaagd zonder daarbij afhankelijk te zijn van administratieve eenheden zoals wijken of buurten, waarvoor gegevens beschikbaar zijn. In deze studie beperken wij ons tot één schaalniveau, 200 dichtstbijzijnde buren, omdat dit een goede indicatie geeft van iemands directe sociale omgeving De grenzen van de administratieve CBS-buurten zijn door gemeenten vastgesteld.

Vanwege privacy-gevoeligheid is in dit onderzoek niet uitgegaan van individuele adressen, maar zijn rasters van 100 bij 100 meter geconstrueerd, waarvoor vervolgens de omvang van de totale bevolking en het aandeel van een bepaalde herkomstgroepering daarbinnen zijn berekend.

Het project *Residential segregation in five European countries (ResSegr)*, gefinancierd door JPI Urban Europe, vergelijkt segregatieniveaus en -patronen in vijf Europese landen: Nederland, België, Zweden, Noorwegen en Denemarken. In al deze landen is een universiteit of onderzoeksinstituut als partner aan het project verbonden en wordt nauw samengewerkt met de nationale statistische bureaus. Het Nederlandse deel van het project wordt geleid door het NIDI, in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (zie ook: www.residentialsegregation.org).

Surinamers in Amsterdam

Surinamers vormen een van de vier grootste niet-westerse migrantengroepen in Nederland sinds de onafhankelijkheid van de voormalige kolonie Suriname in 1975. Vooral in Amsterdam bestaat een sterke concentratie van Surinamers. Figuur 1a toont de concentratie van Surinamers in de gemeente Amsterdam op basis van de traditionele meetmethode. Hierbij vallen de buurten binnen het stadsdeel Zuidoost op als de belangrijkste concentraties: de Bijlmermeer en Reigersbos/ Holendrecht, waar tussen 34 en 37 procent van de bewoners een Surinaamse achtergrond heeft. Verder zijn er in de stad geen buurten waar Surinamers meer dan 14 procent van de totale bevolking uitmaken. Figuur 1b toont segregatiepatronen van Surinamers wanneer hun aandeel onder de 200 dichtstbijzijnde buren als uitgangspunt wordt genomen. Ook zichtbaar zijn de grenzen van administratieve buurten. De kaart bevestigt dat Surinamers vooral sterk geconcentreerd wonen in de CBS-buurten Bijlmermeer en Reigersbos/ Holendrecht, maar laat zien dat deze concentraties ook sterk kunnen verschillen binnen diezelfde buurten. Zo is er een donkere vlek zichtbaar rond de grens van de twee CBS-buurten die samen de Bijlmermeer vormen. Dit komt overeen met de locaties van de voor de Bijlmermeer kenmerkende 'honingraatflats': lange galerijflats met circa tien verdiepingen. Hier heeft tussen de 57 en 72 procent van de bevolking een Surinaamse achtergrond. In het oostelijke deel van de Bijlmermeer is een vergelijkbare sterke concentratie zichtbaar op zeer lokaal niveau. In andere delen van dezelfde buurten zijn de concentraties echter aanzienlijk lager, tot een derde van de hoogste concentraties. Dit duidt erop dat segregatie zich manifesteert op een veel kleinschaliger niveau dan het niveau van de gehele buurt.

Turken in Almelo

In de jaren zestig kwam een grote groep gastarbeiders uit Turkije naar Nederland. Veel van hen vonden werk in de Twentse textielindustrie. Hoewel deze textielindustrie grotendeels verdwenen is, zijn mensen van Turkse herkomst massaal in Twente gebleven. De enige buurt in Nederland waar meer dan de helft van de inwoners een Turkse achtergrond heeft, ligt in het Twentse Almelo. Figuur 2a toont de concentratie van Turken in Almelo voor de CBS-buurten. Op deze kaart springt de buurt Kerkelanden er uit: hier heeft 52 procent van de bevolking een Turkse achtergrond. Daarnaast zijn er nog vier buurten waar tussen de 28 en 41 procent van de bevolking een Turkse achtergrond heeft; allemaal in het westelijke deel van de stad. Vergelijken we deze patronen met die wanneer gekeken wordt naar de 200 dichtstbijzijnde buren (figuur 2b), dan blijkt segregatie lokaal aanzienlijk sterker te zijn. Binnen Kerkelanden zijn er delen van de buurt waar lokaal meer dan 55 procent van de bevolking een

Figuur 2. Concentratiepatronen van personen met een Turkse achtergrond in Almelo voor CBS-buurten en op basis van de 200 dichtstbijzijnde buren

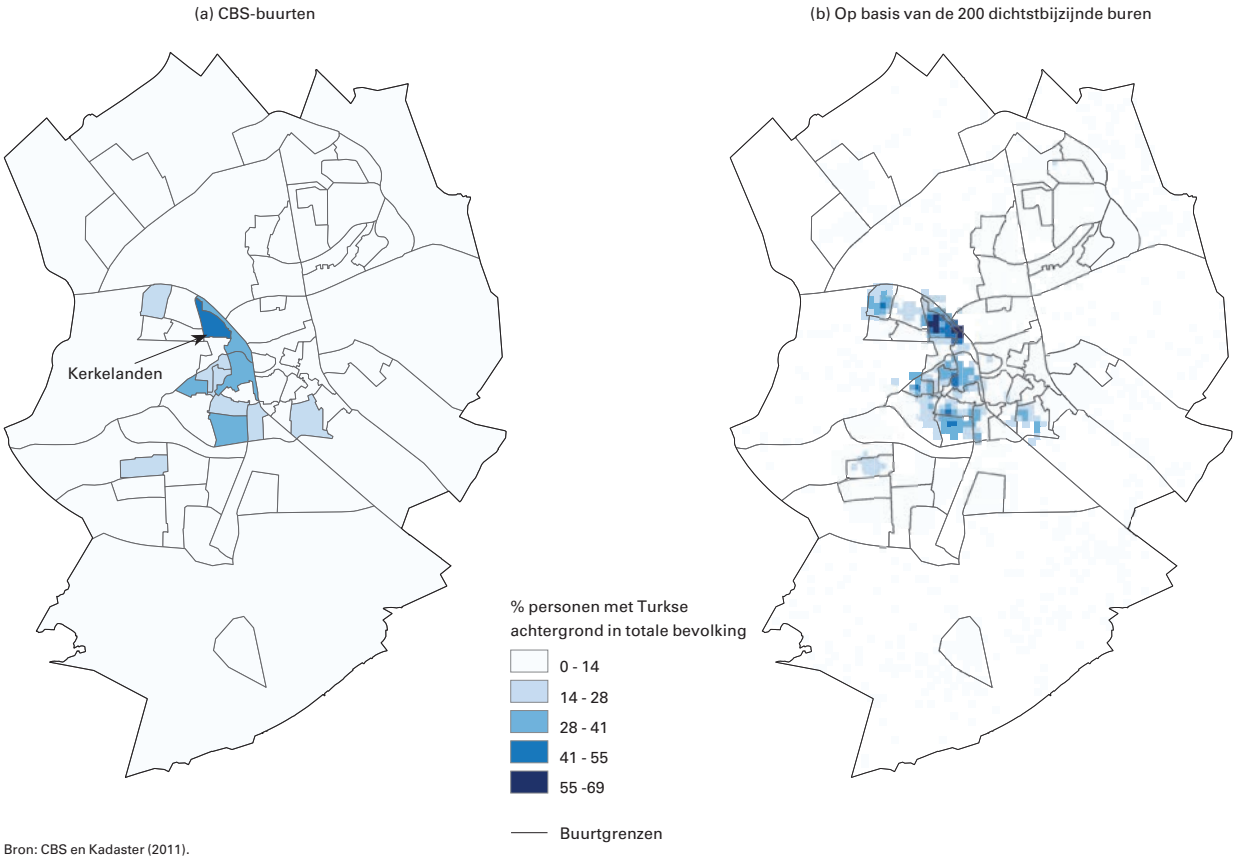

Bron: CBS en Kadaster (2011).

Foto: Roel Wijnants/Flickr

Turkse achtergrond heeft, terwijl in andere delen van de buurt hun aandeel juist aanzienlijk lager ligt dan in de buurt als geheel.

De sterkste concentraties van Turken zijn zichtbaar op de grens van Kerkelanden en de aangrenzende buurt. Het meten van segregatie op basis van administratieve ruimtelijke eenheden kan er in dit geval toe leiden dat het niveau van segregatie in één van deze buurten wordt over- of onderschat. Een focus op geïndividualiseerde buurten met een klein bevolkingsaantal, zoals 200, geeft een preciezer beeld van waar segregatie zich precies manifesteert.

Fijnmazige segregatiepatronen

De meetmethode met geïndividualiseerde buurten laat zien dat segregatie sterker wordt naarmate je er op een kleiner schaalniveau naar kijkt. Verschillen in bevolkingssamenstelling lijken niet alleen te bestaan tussen CBS-buurten, maar ook daarbinnen. Op zeer klein schaalniveau lijken er zeer sterke concentraties van minderheidsgroepen te bestaan, terwijl deze concentraties veel minder sterk zijn in andere delen van dezelfde CBS-buurt. Dit speelt overigens vooral in grote steden waar de CBS-buurten een grotere omvang hebben: de verschillen binnen CBS-buurten zijn duidelijker in Amsterdam dan in Almelo. Wanneer segregatie alleen op de schaal van CBS-buurten wordt gemeten, kunnen sterkere concentraties binnen dezelfde buurten worden onderschat. Ook worden concentraties op de grens van twee administratieve buurten duidelijker zichtbaar, zoals beide voorbeelden lieten zien. Door de fijnmazige segregatiepatronen die op deze manier in kaart kunnen worden gebracht zijn vergelijkingen binnen en tussen buurten beter mogelijk en kunnen ook internationale vergelijkingen in segregatiepatronen zuiverder gemaakt worden. Uiteraard is fijnmazigheid alleen niet zaligmakend en moet ook de grotere sociale en ruimtelijke context van personen niet worden vergeten. Mensen zijn mobiel en bewegen zich vrijelijk door een grotere buurt dan hun directe burenkring. Ook speelt voor veel mensen een groot deel van het dagelijkse leven zich af buiten de eigen buurt. Hierdoor pakken de 'buurteffecten' van segregatie, waaronder ook het gevoel van onveiligheid, mogelijk ook breder uit. We pleiten dan ook niet voor het volledig loslaten van administratieve buurten binnen het segregatieonderzoek. Door de mogelijkheid om op verschillende schaalniveaus naar segregatie te kijken is de toepassing van geïndividualiseerde buurten vooral een zinvolle aanvulling op het bestaande onderzoek.

Bart Sleutjes, NIDI, e-mail: sleutjes@nidi.nl
Jeroen Ooijevaar,
CBS, e-mail: j.ooijevaar@cbs.nl

LITERATUUR:

- Das, M. (2010), Verkleuring van buurten. In: R. van der Vliet, J. Ooijevaar en A. Boerdam, *Jaarrapport Integratie 2010*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Lichter, D.T., D. Parisi en M.C. Taquino (2012), The Geography of Exclusion: Race, Segregation, and Concentrated Poverty. *Social Problems*, 59 (3), pp. 364-388.

column

KERST EN ONS 'SOCIAAL KONVOOI'

Een gevarieerd netwerk van familieleden, vrienden, collega' en anderen – je sociale konvooi – vormt de basis voor sociale verbondenheid. Wederkerige aandacht voor elkaar en klaarstaan om elkaar bij praktische of emotionele problemen in het dagelijks leven te ondersteunen, functioneert dan als een soort van 'eerste-hulplijn'.

Sommige mensen verkiezen een klein konvooi: bijvoorbeeld de partner, kinderen, een buur en een goede vriend. Andere mensen hebben graag een groter konvooi om zich heen: naast de partner en kinderen, bijvoorbeeld ook een broer, zus of ander familielid en naast een goede vriend waarderen ze ook betekenisvolle contacten met mede leden van een vereniging, mede-vrijwilligers enzovoort.

Vooral de kwaliteit van de contacten is erg belangrijk voor gevoelens van sociale verbondenheid; dat leden van het konvooi elkaar wederzijds ondersteunen waar dat nodig of nuttig is. Een goed functionerend konvooi komt echter niet zomaar uit de lucht vallen. Het komt alleen maar tot kwaliteit wanneer we tijd voor elkaar vrij maken. Verwaarloosde contacten met leden van ons konvooi verdienen een snelle ingreep.

Traditioneel vormt de periode rond Kerst een goede gelegenheid om elkaar weer eens uit te nodigen en te bezoeken. Familieleden komen eten, met een groepje vrienden verzorgen we een gezellige middag. En de mensen uit ons sociale konvooi die door gezondheidsproblemen niet meer uit huis komen, zullen we zeker opzoeken. Maar let op! Een bezoekje of kaartje eenmaal per jaar helpt deze mensen niet. We moeten er voor hen zijn het gehele jaar door.....

Jenny Gierveld is Honorary Fellow bij het NIDI.